

ساختار مدیریت و نظام آموزش و پرورش در مدرسه سعادت بوشهر (از جمله نخستین مدارس کشور)

دکتر سید احمد حسینی کازرونی

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی بوشهر

پیشینه مکتب‌داری و بنیان نخستین مدرسه در بندر بوشهر

آنچه که از سوابق معارف‌پروری شهر بوشهر در دوران قاجار برمی‌آید، مکتبخانه احمدیه، نخستین شکل تحول‌یافته مدرسه‌ای است که ضمن نگهداری از بچه‌های بی‌بضاعت و پرورش آنها، قرآن کریم و سایر دروس مخصوص مکتبخانه را به آنان آموزش می‌دادند. شیخ احمد نامی، بانی این مکتب بود و شیخ مرتضی، معلمی این مکتب شبانه‌روزی را بر عهده داشت و این وضع تا سال ۱۳۱۷ق (۱۰۸ سال پیش) بدین‌گونه ادامه یافته است. در سال ۱۳۱۷ق احمدخان دریابیگی، حکمران بندر بوشهر و بنادر خلیج فارس که خود از تحصیل‌کردگان دارالفنون تهران بود با عنایت به نشر علوم، درصدد تأسیس مدرسه‌ای به شیوه‌ای جدید در بندر بوشهر برآمد و جهت تحقق این امر از انجمن معارف تهران درخواست اعزام مدیری دانشمند و آشنا به فنون آموزش و پرورش جدید را نمود.

انجمن معارف به دستور وزیر علوم وقت، شادروان محمدحسین سعادت را که گویا نیاکانش از حومه بوشهر یا به عبارت دیگر از اهالی کازرون بودند و در آن هنگام، معلمی ادبیات مدرسه افتتاحیه تهران را برعهده داشت، با اصرار و ابرام طی حکمی به مدیری و معلمی در بوشهر منصوب می‌نماید. وی پس از عزیمت از تهران به شیراز می‌رود و برادر خود، آقا شیخ عبدالکریم سعادت که در آستانه مبارکه سید علاءالدین حسین (یکی از زیارتگاه‌های معتبر شیراز) به تحصیل علوم و ادبیات اشتغال داشت را همراه خود به بوشهر می‌آورد (ذی حجه سال ۱۳۱۷ق).

دریابگی بنیان مدرسه موردنظر را از تغییراتی در همین مکتبخانه آغاز می‌کند و از هرگونه حمایت مادی و معنوی نسبت بدان دریغ نمی‌ورزد.

خانه حاج محمد حسین آل صفر در محله شنبدی (نزدیک حسینیه کازرونی) که تحت اجاره این مرکز فرهنگی قرار داشت، نسبتاً بزرگ و دارای ده اتاق بود و تعداد بیست کودک بی‌سرپرست و تنگدست از اهالی دشتی و تنگستان در دو اتاق مفروش به زیلو و گلیم تحت سرپرستی میرزاحسین فاضل اهرمی (متخلص به معتقد) و معلمی میرزا آقا دلال شیرازی قرار داشتند. شادروان باقر بهبهانی (منشی تجارتخانه ملکالتجار بوشهری) هم در اداره مکتبخانه با آنان همکاری نزدیک داشته است.

هزینه‌های مکتبخانه از مال‌الاجاره و هزینه نگهداری دانش‌آموزان گرفته تا حقوق معلمان و مخارج متفرقه دیگر به تمامی از کیسه پرفتوت دریابگی پرداخت می‌گردید. تا آن زمان با وجودی که دو ماه از آغاز مدیریت جدید مدرسه گذشته بود ولی هیچ‌یک از مردم بوشهر برای فرستادن فرزندان‌شان به مدرسه رغبتی نشان نداده بودند.

با ورود برادران سعادت، تغییراتی در برنامه‌های جاری مدرسه حاصل گردید. در آغاز، آنها همان بیست نفر دانش‌آموز را از جهت سن و سال و معلومات جزئی به روش امروزی به چند درجه تقسیم کردند و سه کلاس ابتدایی (مقدماتی) و اول و دوم را برای آنان ترتیب دادند. کلاس‌ها را به میز و نیمکت و صندلی و تخته سیاه تجهیز کرده و بنیاد کار خود را با کتاب‌های جدید و درس‌های تازه شروع کردند. کتاب‌های جدید ابتدایی دربردارنده الفبا و کلمات آسان و جمله‌های روان، مقداری حساب، اندرزها و حکایت‌های شیرین ویژه کودکان بود. همچنین از

کتاب *مختصر انوار سهیلی* و کتاب *مختصر جغرافیا* جهت آموزش کودکان استفاده می‌کردند. نخستین نمونه تقسیم‌بندی کلاس‌ها و معلمین آنها در اواخر سال ۱۳۱۷ق با توجه به مواد درسی به شرح زیر بوده است:

شیخ محمد حسین سعادت، معلم کلاس اول و مدیر مدرسه؛ شیخ عبدالکریم سعادت، معلم ریاضی و ناظم مدرسه؛ میرزا حسین اهرمی، معلم فارسی کلاس‌ها؛ میرزا علی دشتی، معلم ابتدایی (مقدماتی)؛ محمد باقر بهبهانی، دفتردار مدرسه.

تأسیس مدرسه به سبک جدید در بندر بوشهر به عوامل متعددی بستگی داشت. از جمله اسباب تأسیس، نیاز مبرم جامعه این بندر مهم ایران به طبقه تحصیلکرده و باسواد برای رفع نیازمندی‌های تجاری و اداری بوده است. بازرگانان به دلیل تجارت با بنادر آسیایی، اروپایی، آفریقایی و عربی، نیاز شدید به کارمندان، منشیان زبان‌دان و حسابداران تحصیلکرده داشتند و بسیاری از بازرگانان برای رونق کارشان، برخی از بستگان و کارمندان خود را برای فراگیری زبان‌های خارجی، از جمله انگلیسی به هند و انگلیس می‌فرستادند.

مردم بوشهر پس از خبردار شدن از ورود برادران سعادت و با سابقه آشنایی نسبت به تقوا و دیانت خانوادگی آنها در مورد فرستادن کودکان خود بدین مدرسه بر یکدیگر سبقت گرفتند. شش ماه پس از شروع کار مدرسه، مسئولان مدرسه، علما و اعیان و بازرگانان و مأموران کشوری و لشکری شهر را جهت نظارت بر امتحانات به مدرسه دعوت نمودند، آنان با مشاهده حسن جریانات و میزان معلومات دانش‌آموزان در دروس فارسی، عربی، دینی، حساب، جغرافیا و سایر علوم دیگر به شگفت آمده و با اعطای کمک‌های مالی، وسایل تشویق اولیای مدرسه را فراهم ساخته و مراتب تحسین خود را در مجلس علم و معرفت ابراز نمودند.

پس از پایان مراسم امتحان و مجلس جشن، واثق‌الملک، کارپرداز بنادر و جزایر خلیج فارس و بحر عمان، پس از ایراد نطقی غرا به نیابت مردم شهر، بر دست شیخ محمد حسین سعادت بوسه می‌زند و بدین‌گونه از مقام والای معلمان مدرسه قدرشناسی می‌کند و سرانجام مردم فرهنگ‌دوست بوشهر را برای فرستادن همه فرزندان شهر به مدرسه بیش از پیش تشویق

می‌نماید. شور و شوق‌ها به نتیجه می‌رسد و تعداد شاگردان مدرسه در طول کمتر از یک سال از بیست نفر به ۳۵۰ دانش‌آموز بالغ می‌گردد.

دیگر منزل حاج محمد حسین صفر گنجایش خیل دانش‌آموزان تشنه علم و معرفت بوشهری را نداشت. اولیای مدرسه به حاکم فرهنگ پرور وقت یعنی شادروان دریابگی متوسل شدند تا درصدد ساختن مدرسه‌ای بزرگ که با شرافت معرفت شهر دانش‌پرور بوشهر دمساز باشد برآید و دل‌های تشنه علم و دانش را سیراب نماید.

در یک قرن پیش که بوشهر مروارید صدف خلیج فارس محسوب می‌شد، محدوده داخلی شهر از دروازه فعلی تا ساحل شمالی دریا بیشتر نبود. محلات معروف درونی شهر، شامل محله‌های کوتی، شنبدی، دهدشتی و بهبهانی بود. معابر و کوچه‌ها و ساختمان‌های سنتی شهر با بافت خاص تجاری و بازرگانی جلوه‌ای دیگر می‌یافت. دکاکین و بازارهای مسقف و مرتب، قسمت داخلی شهر را دربرمی‌گرفت. همچون در قدیم، شب هنگام دروازه‌های شهرها در ایران بسته می‌شد و کاروانیان در پشت دروازه‌های شهر در انتظار تخلیه بارها یا بارگیری کالا، شب را به صبح می‌رسانیدند. انبار بازرگانان مملو از کالاهای تجاری بود و بندر بوشهر تنها بندر مهم و پل ارتباط دریایی ایران با بنادر مهم اروپایی و آسیایی و آفریقایی به حساب می‌آمد. این شهر چشم و چراغ میهن اسلامی ایران بود. با سپیده سحری، همه‌مه و غوغای کارگران و جاشوان دریا و غرش هواپیماها و سوت کشتی‌ها مردم را از خواب شبانگاهی بیدار می‌کرد. این دوران، دوران بیداری بندر و خوشبختی مردم شهر بود و عمران و آبادی در هر گوشه شهر نمایان بود.

در سال ۱۳۱۸ق به توصیه احمدخان دریابگی، قطعه زمینی به مساحت دو هکتار از زمین‌های ملک‌التجار که در اختیار حاج معین‌التجار بوشهری قرار گرفته بود و در آن زمان، خارج از دروازه شهر قرار داشت برای بنای ساختمان مدرسه اختصاص یافت.

اساس مدرسه سعادت مظفری بوشهر در همان سال در جنوب شهر و در محل فعلی مشتمل بر شش کلاس بزرگ و چند اتاق مورد لزوم و یک سالن و چهار ایوان سراسری با دریافت حواله تلگرافی مظفرالدین شاه به مبلغ یک هزار تومان و اعانه دویست تومانی امیر تومان

دریابگی و حدود سیصد تومان کمک بازرگانان و سایر فرهنگ‌دوستان داخلی و خارجی به‌طور باشکوه و با نواختن موزیک در میان شور و نشاط مردم شهر بنیان‌گذاری شد.

از اواخر سال ۱۳۱۹ قمری (بیش از یکصد سال پیش) خانه شهری محل مدرسه، تخلیه و به صاحب آن تحویل داده شد و معلمان و دانش‌آموزان به ساختمان نیمه‌تمام خارج از حصار شهر منتقل گردیدند. دو ساعت مانده به غروب روز ۲۹ ماه ذی‌حجه همان سال با نواختن سرود ملی توسط دسته‌های موزیک دریایی و زمینی، مدرسه پربرکت سعادت در میان جماعت بزرگ مدعوین، به‌دست حاکم شهر یعنی احمدخان دریابگی گشایش یافت. فرصت‌الدوله شیرازی، ماده تاریخ تأسیس این مدرسه را طی سه بیت به نیکویی سروده است.

روز ورود به محل جدید را روز تأسیس مدرسه سعادت در بوشهر قرار دادند (۲۹ ذی‌حجه ۱۲۱۹ق) و روزنامه مظفری بوشهر در شماره دوم خود، شرح این مجلس ضیافت را به تفصیل آورده است.

ساختمان مدرسه سعادت به دلیل عدم تمکن مالی، بیش از پنج سال به طول انجامید و در سال ۱۳۲۵ق که احمدخان دریابگی برای بار دوم به فرمان محمدعلی شاه، حکمران بنادر شد و به بوشهر آمد برای اتمام ساختمان از طرف خود و همراهی دیگران، کمک‌های شایانی نمود. مدرسه سعادت، یک بار به‌طور جدی در زمان نظام‌السلطنه، سالار رضا قلی خان مافی (جانشین احمدخان دریابگی) تهدید به تعطیل شد.

نظام‌السلطنه به دلیل عدم بضاعت مالی، مدرسه و مطالبات معوقه معلمان و پاره‌ای بدهکاری‌های دیگر، دستور انحلال و فروش مدرسه را می‌دهد، اما مساعی و فداکاری‌های مترجم مدیر گمرکات بنادر خلیج فارس و معاون او که از عدم توجه حکمران به دلیل نقص بودجه مستحضر شدند، از این امر ممانعت و به یاری برخاستند و مدرسه را از تعطیلی محتوم نجات بخشیدند.

پایه‌گذاران دیرین و نگهداران راستین مدرسهٔ سعادت

بنیان‌گذار مکتبی که سرانجام در یکصد و چند سال پیش منجر به تأسیس مدرسهٔ سعادت بوشهر گردید، طبق فراین موجود، احمدخان دریایی بود. گویا نام آن مکتب بنا به نام دریایی که احمد بود، احمدیه نامیده می‌شد (هرچند که برخی معتقدند مؤسس این مکتبخانه، شخصی به نام شیخ احمد بوده است). آن مکتب به صورت شبانه‌روزی اداره و کلیهٔ مخارج آن توسط احمدخان دریایی، حاکم بنادر و جزایر خلیج فارس تأمین و پرداخت می‌گردید.

افرادی که سالیان دیرین در تأسیس و جاودانگی این مکتب و مدرسه، غیرت و حمیت به خرج داده و از خاموشی چراغ دانش در این شهر عالم‌پرور، با کیاست و هوشیاری جلوگیری نموده‌اند در زیر اشاره خواهد شد.

در بُعد پایه‌گذاری و تحول و تأمین هزینه‌های تربیتی و آموزشی و نسق اصول کار غیر از دریایی که در حقیقت بزرگ‌ترین مسبب خیر در امر تأسیس مدرسه بوده‌اند، می‌توان از واثق‌الملک، کارپرداز بنادر و جزایر خلیج فارس به جهت فراهم نمودن وسایل تشویق اولیای مدرسه و سخنرانی‌های پرشور برای ترغیب مردم به امر تعلیم و تربیت به شیوهٔ نوین و تقدیر مداوم از اولیای مدرسه نام برد. دیگری، عبدالحمیدخان متن‌السلطنه، وطن‌دوست معارف‌خواه، مترجم مسیو سمیم بلژیکی (مدیر گمرکات بنادر خلیج فارس) و میرزا یانس (معارف‌خواه ارمنی)، معاون رئیس گمرک به خاطر انتظام بودجه برای بقای مدرسه و پیشنهاد و تصویب خیریهٔ مدرسه (از محل واردات اجناس به گمرک به قرار عدلی یک شاهی و صادرات اجناس، عدلی نیم شاهی) هستند.

لازم به ذکر است که با عملی شدن این پیشنهاد، مدرسهٔ سعادت از اضمحلال و تعطیلی حتمی نجات یافت.

وکلاهی منتخب مدرسه هم، نقش به‌سزایی در تمشیت امور و پایداری مدرسه و جمع‌آوری اعانه و سرپرستی و تبادل افکار برای تثبیت کارها و مشاوره در مدیریت داشته‌اند. جماعت این وکلا که در طول ۱۴ سال برای پیشرفت امور مدرسه، تلاش و سعی بلیغ روا داشته‌اند عبارت بودند از:

حاج عبدالرسول رئیس‌التجار، سید عبدالرضا طیب، حاج سید محمدرضا کازرونی، حاج میرزا غلامحسین کازرونی، حاج یحیی باباحاجی، سروش‌الملک (رئیس پستخانه وقت در بوشهر) و میرزا یانس ارمنی.

در جهت ارتقای کیفیت تعلیم و تربیت، پس از بذل مساعی و سرپرستی میرزا آقا دلالت شیرازی که عضو هیئت اولیه اداره‌کنندگان مکتب تربیتی احمدیه بود باید از ۲۶ نفر هیئت دیرین اولیه مدیران، ناظران، دفترداران و معلمان شریف و ارجمندان معارف‌پرور که از آغاز فعالیت مدرسه، با کرامت تمام مشغول انجام وظیفه بوده‌اند به شرح زیر به‌خوبی یاد کرد:

- ۱- آقا میرزا علی معلم پایه ابتدایی (مقدماتی) به مدت ۲۰ سال
(در مکتب احمدیه و در مدرسه)
- ۲- آقا شیخ محمد حسین ساعات معلم عربی و مدیر مدرسه ۱۶ سال
(از آغاز تأسیس مدرسه)
- ۳- آقا محمد باقر بهبهانی دفتردار، ناظم، مدیر ۱۶ سال
(از دفترداری در مکتب احمدیه)
- ۴- آقا میرزا لطف‌الله کازرونی معلم فارسی ۱۶ سال
- ۵- آقا میرزا علی‌اکبر سراری اهرمی معلم مشق خط ۱۶ سال
- ۶- آقا سید محمود سعادت معلم فارسی ۱۶ سال
- ۷- حاج شیخ عبدالکریم سعادت معلم عربی، فارسی، ریاضی، جغرافی، دفترداری و نظامت ۱۳ سال
- ۸- آقا محمود دوانی معلم دروس... به مدت ۱۲ سال
- ۹- سید احمد سعادت معلم دروس... ۸ سال
- ۱۰- میرزا حاجی آقا کازرونی (خسرو مؤدب) معلم فارسی ۶ سال
- ۱۱- آقا عبدالمجید معلم فارسی و مدیر ۶ سال
- ۱۲- آقا محمد کریم نواب معلم ریاضی ۴ سال
- ۱۳- آقا شیخ عبدالعلی آل عصفور معلم فارسی ۴ سال

۱۴- آقا میرزا علی دشتی معارف	معلم فارسی و مدیر	چندسال (شروع کار در
		مکتب احمدیه)
۱۵- آقا میرزا حسین معتقد اهرمی	معلم فارسی و شرعیات	۲ سال (شروع کار در
		مکتب احمدیه)
۱۶- آقا شیخ محمدعلی امام جمعه و جماعت	معلم فارسی و عربی و شرعیات	۲ سال
۱۷- محمد علی منشی	معلم انگلیسی	۲ سال
۱۸- آقا میرزا محمد	معلم انگلیسی	۲ سال
۱۹- شیخ عبدالحسین آل مذکور	معلم انگلیسی	۲ سال
۲۰- آقا سید غلامحسین	معلم انگلیسی	۲ سال
۲۱- میرزا محمود پیشداد	معلم انگلیسی و مدیر	۲ سال
۲۲- آقا سید محمد طاهر دشتی	معلم فارسی	۱ سال
۲۳- اسدالله میرزا	معلم انگلیسی و ریاضی	۶ ماه (با دریافت
		ماهانه یکصد تومان)
۲۴- سید فخرالدین سراری	معلم انگلیسی و مدیر	۶ ماه
۲۵- آقا سید محمد علی	معلم ریاضی	؟
۲۶- آقا محمد کریم آل شریف	معلم ریاضی	؟

با عنایت به جدول هیئت تعلیم و تربیت مدرسه، نکات زیر حاصل می‌گردد:

۱- در طول این مدت، شش نفر در سمت مدیریت مدرسه انجام وظیفه نموده‌اند که بیشترین مدت مدیریت مربوط به آقا شیخ محمد حسین سعادت (۱۶ سال) و بقیه به تناسب خدمت مربوط است به محمد باقر بهبهانی (۱۶ سال که چند سال آن در سمت دفترداری و نظامت بوده است)، آقا عبدالمجید ۶ سال، میرزا علی دشتی معارف چند سال، میرزا محمود پیشداد ۲ سال و سید فخرالدین سراری ۶ ماه.

- ۲- یک نفر (آقا محمد باقر بهبهانی) در مدت ۱۶ سال به ترتیب، سمت‌های دفترداری، نظامت و مدیریت را برعهده داشته است (همین شخص، قبلاً منشی تجارتخانه ملک‌التجار بوده و پس از فراغت خدمت از مدرسه سعادت بوشهر، مدیر مدارس اهواز و مسجد سلیمان شد).
- ۳- آن‌گونه که مشهود است جز آقا محمد باقر بهبهانی بقیه اعضا که در کار هیئت مدیره داخلی مدرسه بوده‌اند علاوه بر سمت خود به تدریس هم می‌پرداختند و از بابت آن، چیزی دریافت نمی‌کردند.
- ۴- برخی از معلمین، یک درس آموزش می‌دادند و بعضی چندین درس.
- ۵- برخی از مدیران علاوه بر تدریس، امور دفترداری را نیز خود برعهده داشتند، همین امر در مورد برخی از ناظران مدرسه هم صادق است.
- ۶- خدمات افراد فوق‌الذکر از ۶ ماه تا ۲۰ سال در نوسان بوده است.
- ۷- در میان آنان، کسانی بودند که مشاغلی غیر از معلمی داشتند، نظیر امام جمعه و جماعت، مترجم بانک خارجی، منشی تجارتخانه و ...
- ۸- برای تدریس بعضی از دروس، نظیر زبان خارجه (انگلیسی و فرانسه) در مدرسه از مجتهدان معارف‌پرور زمان کسب تکلیف می‌شد. این مجتهدان عبارت بودند از: ۱- آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، ۲- حاج میرزا حسین، ۳- حاج میرزا خلیل، ۴- آقا سید محمد کاظم یزدی، ۵- آقا شیخ عبدالله مازندرانی. همه این بزرگواران تدریس درس زبان خارجه را در مدرسه بلامانع می‌دانستند.
- ۹- معلمان این مدرسه، بیشتر اهل بوشهر، دشتی، اهرم، کازرون، بهبهان، دوان، بحرین و ... بودند.
- ۱۰- بیشتر این معلمان به ترتیب در گروه ادبیات فارسی (۱۰ نفر)، زبان انگلیسی (۷ نفر)، ریاضی (۵ نفر)، عربی (۳ نفر)، شرعیات (۲ نفر)، مشق خط (۱ نفر)، جغرافی (۱ نفر) و پایه ابتدایی (۱ نفر) به تدریس اشتغال داشتند.
- ۱۱- از میان جماعت ۲۶ نفره، چهار نفر با شهرت (سعادت) در این مدرسه به کار اشتغال داشتند.

مباحثی پیرامون معلمان مدرسه

- ۱- معلمان در طول سال به غیر از تعطیلات رسمی، مرخصی نداشتند و طول غیبت آنان در سال مجموعاً از یک هفته تجاوز نمی‌کرد.
- ۲- مدت غیبت معلمان دقیقاً کنترل می‌شد. آن‌گونه که در دفاتر موجود است غیبت‌ها بدین‌گونه در جلوی نام معلمان غایب قید گردیده است: ۱۰ دقیقه، ۱۱ دقیقه، ۱۵ دقیقه، ۱۶ دقیقه، ۲۰ دقیقه، ۲۵ دقیقه، ۲۸ دقیقه، ۳۱ دقیقه، تمام روز.
- ۳- از قراین پیداست که در آغاز کار مدرسه، ماهانه در حدود ۱۵۰ تومان صرف پرداخت حقوق معلمان و خرید لوازم مدرسه و نوشت افزار عمومی شاگردان مدرسه می‌شد.
- ۴- بالاترین حقوقی که به معلمان پرداخت گردید متعلق به شاهزاده اسدالله میرزا، معلم ریاضی و زبان فرانسه و انگلیسی بود که به امر دریاپیگی از تهران به بوشهر جهت تدریس دروس فوق‌الذکر فراخوانده شد و با حقوق ماهیانه یکصد تومان به استخدام مدرسه سعادت بوشهر درآمد بود.
- ۵- کادر اولیه مدرسه در سال ۱۳۲۵ قمری (۱۰۰ سال پیش) ۱۳ نفر و یک نفر هم مسئول آب شرب مدرسه بوده است.
- ۶- حقوق معلمان از ۹۰ ریال تا ۳۰۰ ریال و بعدها از ۱۰۰ ریال تا ۴۵۰ ریال در نوسان بوده است.
- ۷- حقوق ماهیانه دفتردار مدرسه ۵۰ ریال، جاروکش ۸۰ ریال و خادم مدرسه ۱۲۰ ریال بوده است.
- ۸- کادر مدرسه در سال ۱۳۴۰ قمری با احتساب سه خدمتکار بالغ بر ۲۰ نفر بود.
- ۹- آن‌گونه که از دفاتر دیرین مدرسه برمی‌آید جلوی نام معلمان اگر سید نبوده‌اند، آقا، آقامیرزا و در صورت معمم بودن، آقا شیخ می‌افزودند. در یک مورد هم، کلمه میرزا پس از نام شخص ذکر کرده‌اند، اسدالله میرزا.
- ۱۰- معلم دروس ابتدایی مشهور به ابتدایی بودند: مانند میرزا علی ابتدایی و معلم درس ریاضی به ریاضی (سید محمد علی ریاضی)، نقاشی به نقاش (آقا علی نقاش و معلم مشق به مشاق (میرزا علی اکبر مشاق).

۱۱- گاهی اوقات، برخی از معلمین از حقوق ماهانه بی‌نصیب می‌ماندند، از جمله برادران سعادت (مدیر و ناظم) و آقا محمد باقر بهبهانی (دفتردار مدرسه) در زمان حکومت نظام‌السلطنه که مدرسه شدیداً دچار بحران و مزیقه مالی گردید و این بزرگواران برای ابقای مدرسه، حدود چند ماه از دریافت حقوق صرف‌نظر کردند.

۱۲- برخی از این معلمان پس از فراغت از کار در مدرسه سعادت، صاحب مقاماتی گردیدند، مثلاً شیخ محمد حسین سعادت که از طرف مردم لارستان در دوره چهارم به نمایندگی مجلس شورای اسلامی انتخاب و روانه مجلس شد. یا حاج عبدالکریم سعادت که بنا به درخواست هیئت علمیه نجف اشرف روانه عراق شد و ضمن داشتن مدیریت و تدریس ریاضی در مدرسه علوی نجف اشرف، سرپرستی مدرسه حسینی کربلا و مدرسه اخوت کاظمین را نیز برعهده داشت (سال ۱۳۲۹ق).

۱۳- نخستین مدیر مدرسه سعادت، اولین رئیس فرهنگ بنادر جنوب گردید. آقا شیخ محمد حسین سعادت، به مدت دو سال در این سمت انجام وظیفه می‌نمود.

۱۴- گاهی اوقات جناح‌بندی‌ها و مخالفت‌ها توسط برخی از معلمین، منجر به استعفای مدیر مدرسه می‌شد. بدین‌گونه بود که آقا شیخ محمد تقی فیلسوف که از طرف هیئت مدیره مدرسه به سرپرستی و مدیریت و معلمی مدرسه منصوب شده بود پس از مدتی مقاومت مجبور به استعفا گردید (۱۳۴۰ق).

۱۵- برخی از همین معلمان، عهده‌دار مدیریت یا مؤسس مدارس در بعضی شهرها از جمله در خرمشهر (خسرو مؤدب، مدیر مدرسه خزعلیه)، اهواز آقا محمد باقر بهبهانی، مدیر) و مسجد سلیمان و بحرین گردیدند و بعدها عده‌ای دیگر کار معلمی را در مدارس دیگر ادامه دادند، نظیر محمد حسین سعادت که قبل از نمایندگی مجلس در مدرسه رحمت و شفاعیه شیراز به معلمی پرداخت و پس از پایان نمایندگی و ریاست فرهنگ بنادر تا پایان عمر در دبستان شاپور شیراز به معلمی اشتغال داشت.

۱۶- معمولاً حقوق معلم انگلیسی بیش از سایر معلمان بوده، مثلاً میرزا عبدالمحمد، معلم انگلیسی در سال ۱۳۴۳ق ماهانه ۴۵۰ ریال دریافت می‌داشت در حالی که حداکثر حقوق در آن

- زمان (حتی مدیر مدرسه) مبلغ ۳۰۰ ریال بوده است. البته بیشترین حقوق مدیریت را فیلسوف دریافت می کرد (مبلغ ۹۰۰ ریال در سال ۱۳۴۰ق).
- ۱۷- برخی معلمان به صورت حق التدریسی به انجام وظیفه می پرداختند، نظیر آقامیرزا یوسف که در برابر دو ساعت تدریس روزانه، مبلغ ۶۰ ریال ماهانه دریافت می کرد.
- ۱۸- اغلب معلمان از پایین بودن میزان حقوق، مانند امروز گله مند بودند.
- ۱۹- معلمان در صورت تأیید وکلای مدرسه و داشتن بودجه از وام اعطایی بهره مند می شدند.
- ۲۰- نمونه ای از جدول پرداخت حقوق معلمان مربوط به ماه رجب سال ۱۳۳۵ق (۹۰ سال پیش) که از دفاتر قدیمی مدرسه استخراج گردیده، به شرح زیر است:

محل امضا

۳۵۰ قران	۱- جناب آقا میرزا علی دشتی
۳۲۵ قران	۲- جناب آقا میرزا ابوالقاسم
۲۰۰ قران	۳- جناب آقا میرزا علی اکبر مشاق
۲۰۰ قران	۴- جناب آقا میرزا علی خراسانی
۲۰۰ قران	۵- جناب آقا میرزا محمود دشتی
۲۰۰ قران	۶- جناب آقا سید محمد علی
۱۳۰ قران	۷- جناب آقا سید فرج الله
۱۰۰ قران	۸- جناب آقا سید حیدر
۷۵ قران	۹- جناب آقا میرزا محمد کاظم
۵۰ قران	۱۰- دفتردار
۶۰ قران	۱۱- علی خادم
۵۰ قران	۱۲- عباس خادم
۲۰۶۰ ریال	جمع

همگی افراد در برابر نام خود امضا نموده اند.

نکته قابل توجه اینکه، افزایش دستمزدها از بدو تأسیس مدرسه تا ۱۵ سال بعد در جداول حقوق پرداختی مشهود نیست، مگر اینکه افزایش سنواتی در کار باشد.
 ۲۱- در فروردین ماه ۱۳۱۲ش، حقوق معلمان براساس سابقه کار و تدریس در کلاس‌ها تعیین می‌گردید. جدول زیر نمایانگر این قضیه است:

حقوق ماهانه

۶۲۰ ریال	۱- آقای شفیق شهریاری معلم درجه (کلاس) هشتم
۳۰۰ ریال	۲- آقای کاویانی معلم درجه (کلاس) هفتم
۱۵۰ ریال	۳- آقای گلزار معلم درجه (کلاس) پنجم
۱۲۰ ریال	۴- آقای حق‌شناس معلم درجه (کلاس) چهارم
۱۲۰ ریال	۵- آقای مهاجری معلم درجه (کلاس) اول
۱۸۰ ریال	۶- محاسب و دفتردار

با دیدی دقیق در جداول ۳۰ ساله حقوق معلمان مدرسه (از سال ۱۲۷۸ تا ۱۳۱۲ش)، مشاهده می‌شود که نرخ اقلام حقوق نه تنها برای برخی رو به تزاید نرفته بلکه روند معکوس هم داشته است (حقوق پرداختی به اسدالله میرزا در ابتدای کار مدرسه که ماهانه مبلغ ۱۰۰۰ قران به مشارالیه پرداخت می‌گردید را با حقوق سی سال بعد دیگران مقایسه کنید). تنها حقوق دفتردار مدرسه است که به دلیل محاسب بودن و احیاناً افزایش دانش‌آموزان به مبلغ ۱۸۰ ریال بالغ گردیده است.

۲۲- با بررسی دفاتر قدیمی مدرسه، چنین برمی‌آید که بعضی‌ها جهت استخدام در مدرسه مدتی به‌طور رایگان به‌طور آزمایشی خدمت می‌نمودند و پس از آن در صورت تصویب و کلا و انجمن مدرسه به استخدام مدرسه در می‌آمدند. (در این مورد می‌توان از آقا میرزا محمد خلیل نام برد که طبق صورت مجلس چهل و چهارم به تاریخ چهارم جمادی‌الاولی سال ۱۳۲۹ق به سمت معاونت مدرسه پذیرفته می‌شود.)

۲۳- آن‌طور که مشهود است کسوری در پرداخت‌ها وجود نداشته است. (مثلاً کسر مالیات یا بازنشستگی و غیره) و بدین جهت در صورت عدم انجام کار، حق و حقوقی برای کسی وجود نداشت.

سخنی پیرامون مدرسه سعادت و دانش‌آموزان آن

«چهارشنبه کنم فکری، پنجشنبه کنم شادی، جمعه می‌کنم بازی، ای شنبه ناراضی، پاهای فلک‌اندازی، چوب‌های آلبالو، پاهای خون‌آلود.» این جملات را (شمس‌الدین رشیدی در کتاب سوانح عمر) به‌عنوان زبان حال کودکان گریزپای مکتب‌ها یاد نموده، هرچند که در سالیان دیرین، در اغلب مکتب‌ها و دبستان‌ها این امر جاری بوده و بچه‌ها را از مدرسه بیزار می‌کرده است.

تا آنجا که سوابق نشان می‌دهد این‌گونه روش تربیتی در مدرسه سعادت بوشهر به‌دلیل اشراف و کلاهی مدرسه و نظارت مستقیم آنان بر اجرای امور، کمتر روی داده یا به‌طور کلی در برهه‌ای از زمان برای برخی، این‌گونه اعمال اصلاً وجود نداشته است. آنچه که از سوابق مدرسه و دانش‌آموزان قدیم آن برمی‌آید، می‌توان ویژگی‌های آن را به شرح زیر نمایان ساخت:

- ۱- مدرسه در طول ۱۲ ماه سال غیر از تعطیلات رسمی کشوری مفتوح بوده است.
- ۲- برنامه درسی روزانه در شش ساعت (چهار ساعت در صبح و دو ساعت در بعدازظهر) تمام تنظیم و پس از هر ۶۰ دقیقه تدریس، ۳۰ دقیقه استراحت داده می‌شد.
- ۳- در آغاز فعالیت مدرسه به‌دلیل مسقف نبودن کلاس‌ها و به علت عدم بضاعت مالی و نداشتن بودجه، بچه‌ها در راهروهای مدرسه که با سنگ و گچ ساخته شده و با زیلو و حصیر مفروش بود، درس می‌خواندند.
- ۴- در یک‌صد و پنج سال پیش (۱۳۱۹ق) تعداد شاگردان مدرسه به ۴۵۰ نفر بالغ گردید، حدود ۲۵۰ نفر آنان به‌طور رایگان درس می‌خواندند و از امکانات گوناگون که به‌وسیله تجار مستقر در بوشهر (به‌ویژه شادروان حاج سید محمدرضا کازرونی) فراهم می‌گردید بهره‌مند می‌شدند.

این نکته را باید یادآور شد که مدرسهٔ سعادت در طول تاریخ تأسیس خود به دلایل گوناگون از جمله ضعف بودجه، عدم کمک مالی به موقع، حوادث غیر مترقبه، درماندگی اغلب اولیای دانش‌آموزان و از همه مهمتر آنکه بیش از نیمی از دانش‌آموزان به دلیل فقر مالی از پرداخت شهریه معاف بودند و یا بعضی اوقات سوء مدیریت‌ها که به جای جاذبه، دافعه را تشدید می‌کرد، سبب می‌شد که نوسانات شدیدی در برخی از سالیان دیرین به جهت جذب دانش‌آموز در مدرسه به وجود آید. مثلاً طبق آمار دفاتر دیرین موجود، در سال ۱۳۰۰ش (۸۲ سال گذشته) تعداد شاگردان از ۴۵۰ نفر (سال ۱۲۷۸ش) مربوط به یکصد و پنج سال پیش به ۳۰۸ نفر (در ۲۳ سال بعد) کاهش می‌یابد. در زیر آمار دانش‌آموزان مشغول به تحصیل در کلاس‌ها به تفکیک آورده می‌شود:

۱- جمع دانش‌آموزان ابتدایی	۸۱ نفر
۲- جمع دانش‌آموزان کلاس اول	۸۲ نفر
۳- جمع دانش‌آموزان کلاس دوم	۴۹ نفر
۴- جمع دانش‌آموزان کلاس سوم	۵۰ نفر
۵- جمع دانش‌آموزان کلاس چهارم	۲۴ نفر
۶- جمع دانش‌آموزان کلاس پنجم	۱۱ نفر
۷- جمع دانش‌آموزان کلاس ششم	۱۱ نفر

جمع ۳۰۸ نفر (مربوط به سال ۱۳۰۰ش)

با نگاهی به تعداد دانش‌آموزان کلاس‌ها، به خوبی مشخص می‌شود که در کلاس‌های درجات پایین، با تراکم دانش‌آموز و در کلاس‌های بالاتر با کاهش دانش‌آموز روبه‌رو می‌شویم و این می‌رساند که سختی دروس و عدم تمکن مالی، عدهٔ زیادی از دانش‌آموزان را روانهٔ بازار کار می‌کرده است.

۵- همهٔ معلمین و محصلین مدرسه بدون استثنا یا معمم یا مکلا و ملبس به قبا بوده‌اند (در تصویری که از معلمین و اولین دانش‌آموزان مدرسهٔ سعادت مربوط به سال ۱۳۱۸ق حدود یکصد

- و پنج سال پیش باقی مانده است، تمامی معلمان ملبس به قبا و عبا و عمامه و بیش از ۹۰٪ دانش‌آموزان هم ملبس به قبا و عمامه و بقیه با قبا و کلاه مشاهده می‌شوند.
- ۶- شرایط سنی برای معلمان جهت تدریس و برای دانش‌آموزان جهت آموزش در این مدرسه در سال‌های دیرین وجود نداشته است. معمولاً سن دانش‌آموزان از هفت تا ۱۹ سالگی در نوسان بوده و با تحقیق در این امر مشاهده شد که دانش‌آموزی ۱۳ ساله در کلاس اول ثبت نام نموده، در حالی که به دانش‌آموز ۱۳ ساله دیگری برمی‌خوریم که در کلاس هفتم درس می‌خوانده است.
- ۷- ظاهراً کلاس‌های هفتم و هشتم در سال ۱۳۰۴ش و کلاس نهم در سال ۱۳۱۳ش در مدرسه گشایش یافته است.
- ۸- به خاطر حرمت ماه مبارک رمضان و براساس صورت مجلس وکلای مدرسه (جلسه هفتم، منعقد در شعبان ۱۳۳۲ق) مدرسه تا ظهر باز بوده است.
- ۹- انجام کلیه امور مدرسه در شورایی که مرکب از پنج نفر از وکلای مدرسه تشکیل می‌شد از طرف هیئت مدیره مدرسه، مطرح و پس از بحث و تبادل نظر تصمیم مقتضی اتخاذ می‌گردید. اغلب این مجالس در منازل تجار شهر یا وکلای مدرسه در بعدازظهر چهارشنبه‌ها برگزار می‌شده است. شورای وکلا بالاترین مرجع تصمیم‌گیری در تمامی موارد بوده‌اند.
- ۱۰- در سالیان نخست، هر سال تعداد ۳۰ نفر از جوانان فعال و با ایمان و درس‌خوانده از مدرسه فارغ‌التحصیل و جذب بازار کار می‌شدند. همه آنها دارای خطی زیبا و در املا و توانایی در انشای فارسی بودند. زبان انگلیسی را به‌خوبی می‌دانستند و می‌نوشتند و صحبت می‌کردند.
- تجارتخانه‌ها، ادارات گمرک، ادارات دارایی، حکومت‌های جز، مدارس داخل و خارج از کشور نیاز فراوان به وجود آنها داشتند. برخی از این شاگردان جهت تدریس در مدارس عراق دعوت می‌شدند. (نظیر سید محمد علی ریاضی که مدت سه سال در مدرسه اخوت کاظمین و چهار سال در مدرسه مرتضوی نجف اشرف به معلمی پرداخت).
- بعضی از فارغ‌التحصیلان این مدرسه، خود موجبات تأسیس مدارس دیگری را در داخل (بندرعباس، بندر لنگه، اهواز، خرمشهر، مسجد سلیمان و ...) و خارج از کشور (هند، بحرین، عراق و ...) فراهم آوردند.

۱۱- دانش‌آموزان دوران اولیهٔ مدرسه و پدران آنها بیشتر اهل منطقه یعنی بوشهر، امامزاده، اهرم، دشتی، تنگستان، چاه کوتاه، دیر، انگالی، گورک، خوشاب، شبانکاره، برازجان، کبگان و ... همچنین خارج از منطقهٔ استان، مثل کازرون، دوان، دشت برم، فهلیان، بهبهان، فیروزآباد، شیراز، اصفهان، تهران، شوشتر و یا خارج از کشور مانند عراق، بحرین، زنگبار و هند بوده‌اند. طبق مدارک و شواهد باقی‌مانده، پس از دانش‌آموزان منطقه، کازرونی‌ها و بهبهانی‌ها از نظر کثرت دانش‌آموز به ترتیب در درجات بعدی قرار داشته‌اند.

۱۲- معمولاً در دفاتر ثبت‌نام پیشین موجود از مدرسه، قبل از ذکر نام پدر دانش‌آموز، در صورت زیارت اماکن مقدسه، القابی همچون زایر، مشهدی، کربلایی، حاجی، حاج یا آقا میرزا و در صورت سید بودن کلمهٔ سید اضافه می‌کردند. (مانند کربلایی علی، مشهدی عبدالرحیم، حاج ابوالقاسم، زایر محمد، حاجی عبدالکریم، آقا میرزا ابراهیم، سید غلام‌حسین و ...) و گاهی شغل پدر را پیش از نامش ذکر می‌کردند (ناخدا محمد) و زمانی پس از ذکر نام (سید ابوالقاسم تاجر). با عنایت به دفتر ثبت‌نام دانش‌آموزان پیشین مدرسه مربوط به سال ۱۳۰۳ش به جای نام پدر، کلمهٔ عربی (ابا) نوشته شده و در جدول مربوطه، پس از ذکر نام، شغل و شهر محل تولدشان را بلافاصله پشت سرهم می‌نوشتند. جدول زیر نمایانگر این مطلب است:

نام دانش‌آموز	ابا
سید علی	سید باشی تاجر اصفهانی
علی نقی	کربلایی بهروز بقال کازرونی
عبدالرسول	علی اکبر تاجر شیرازی
عبدالکریم	محمد حسین تاجر دوانی
عبدالعلی	مشهدی کاظم نداف کازرونی (برای تحصیل به هندوستان رفته).
محمد جعفر	کربلایی ماندنی کازرونی (مستخدم تجارتخانه شده است).

پدران دانش‌آموزان، مشاغل گوناگونی داشته‌اند و در یک بررسی همه جانبه که از دفتر آمار سال ۱۳۰۴ش به عمل آمده بیش از ۸۰ شغل از خادم تا مخدوم، آمر و مأمور و امام و مأموم و

کارمند و کارگر و پیشه‌ور و کشوری و لشکری تا مدیر و مدبر و حکمران و منصور دیوان و ... مشخص شده است. این گونه مشاغل، بعضاً بدون نظم و ترتیب به قرار زیر بوده است:

انباردار - صیاد - حمال - تاجر - بزاز - ملاح - بقال - قناد - خیاط - قاری - نجار - حمامی - مجتهد - منشی - دباش - نقیب - صاحب کشتی - خادم مسجد - وکیل - حمال‌باشی - خباز - کاپیتان - پلیس - بیطار - پیشخدمت - معمار - عضو عدلیه - درشکه‌چی - ناخدا - مکاری - نمال‌فروش - زارع - میوه‌فروش - محاسب گازر - گچی - فراش - معاون رئیس بلدیة - پیلهور - حداد - منصور دیوان - کارگزار - ضابط - سلمانی - تحویلدار مدرسه - گلاب‌فروش - گماشتهٔ بلدیة - قالی‌فروش - پیلوت - کدخدا - سنگ‌کش - دلال - عکاس - افسس‌دار (دفتر تجارخانه) - معامله‌گر - علاف - مترجم - سودافروش - سراج - عالم - مستخدم جهاز - منشی گمرک - تفنگچی - قهوه‌چی - مدیر مدرسهٔ سعادت (میرزا یوسف فیلسوف شیرازی) - واعظ - دکاندار - نقاش - عامل - طبیب - عطار - مسگر - صراف - مدیر گمرک - حکمران - دلاک - عضو مالیه و ...

با دقت نظر در این موضوع، کاملاً آشکار است که همهٔ دانش‌آموزان مدرسه از جهت مقررات تعلیم و تربیت و نظم و انضباط و رعایت شئونات مدرسه کاملاً با هم مساوی بوده‌اند. پسران علاف و حکمران، دلال و دلاک، مستخدم جهاز و صاحب کشتی، تفنگچی و مدیر گمرک، امام جمعه و خادم مسجد، سراج و سنگ‌کش، صراف و مسگر، کارگر و کارگزار، کاپیتان و درشکه‌چی و ... همه با هم یکسان و در زیر یک سقف از تعلیم و تربیت مساوی برخوردار می‌شدند. وکلا و اولیای مدرسه، کسی را به دلیل عدم بضاعت مالی و یا نداشتن و پرداختن شهریه از مدرسه اخراج نکرده و یا مانع درس خواندن او نمی‌شدند. افراد خیری در شهر بودند که هزینهٔ نوشت‌افزار و کتاب و غذای دانش‌آموزان بی‌بضاعت را بدون منت بدانها می‌پرداختند تا آنجا که به بعضی از آنها مقرری ماهانه اعطا و به خانواده‌شان هم مساعدت می‌شده است. (صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران سالیان قبل، فیلمی از تجارخانهٔ شادروان حاج سید محمدرضا کازرونی در این ارتباط در بوشهر تهیه نموده و در آن کیفیت اعطای اعانه‌ها و تحویل نوشت‌افزار و کمک‌های نقدی و مالی که توسط آن مرحوم به انجام می‌رسیده را نمایان ساخته است.)

نمرات امتحانی دانش‌آموزان با دقت و بدون خط‌خوردگی و خدشه در دفاتر خط‌کشی شده و با جدول‌بندی کامل ثبت و ضبط و به امضای مدیر مدرسه می‌رسیده است. تا آنجا که مشهود است نمرات ثبت شده بدون تغییر بوده و در هیچ موردی نمره‌ای تغییر نیافته و مشاغل و مناصب پدران هم تأثیری در نمرات یا دگرگونی آن نداشته است. (چنان‌که نمره درس انشاء فرزند فیلسوف، مدیر مدرسه سعادت در سال ۱۳۴۰ق، شش تمام قید گردیده و شخص آقای فیلسوف هم در زیر نمرات، کارنامه را امضا کرده است.)

وضعیت امتحانات و کیفیت نمرات

آن‌گونه که از دفاتر قدیمی مدرسه استنباط می‌شود، امتحانات مدرسه به صورت خصوصی و عمومی برگزار می‌شد. امتحانات خصوصی، توسط معلم هر کلاس در هر ماه یک بار و امتحانات عمومی توسط مدرسه (هیئت وکلا و شورای مدرسه) به‌طور سالیانه و در حضور اولیای مدرسه و دانش‌آموزان و با شرکت بزرگان کشوری و لشکری و جماعت بازرگانان و جنرال فونسل‌ها (انگلیس، آلمان، فرانسه، روسیه و ...) برگزار می‌گردید.

نخستین صورت مجلس دیرینه موجود در مورد برگزاری امتحانات عمومی سالیانه دانش‌آموزان مدرسه، مربوط به تاریخ چهارشنبه بیست و نهم شهر رجب‌المرجب سال ۱۳۲۴ق (حدود ۱۰۰ سال قبل) است که تاریخ امتحانات عمومی آن سال، توسط وکلا و شورای مدرسه روز شنبه هفدهم شهر شعبان‌المعظم (سال ۱۳۲۴ق) تعیین و اعلام شده است. پس از اتمام مراسم امتحانات سالانه، مجلس جشن و شادی بر پا می‌کردند و با شربت و شیرینی از مدعوین و دانش‌آموزان پذیرایی به عمل می‌آوردند.

از سال ۱۳۰۴ش، امتحانات عمومی سالانه را دی ماه هر سال برگزار می‌کردند. لازم به تذکر است که در زمان برادران سعادت، مدرسه کیفیت بالایی داشت و تلاش بیشتری در ارتقای دانش محصلین مشهود و نمایان بود. این موضوع را می‌توان با مشاهده دفاتر امتحانی و ریز نمرات دانش‌آموزان به‌خوبی دریافت. در امتحانات سال ۱۳۰۴ش، اغلب دانش‌آموزان یا دارای غیبت‌های طولانی یا نمراتی در حد صفر و یک، مشاهده می‌شود، آنها بسیار ناتوان و ضعیف بوده‌اند. غالب

معدل‌ها در حد ۱۰ تمام و حتی در درس رونویسی و رسم‌الخط، نمرات یک رقمی، بسیار وجود دارد و این معلوم می‌دارد که پس از، از هم پاشیده شدن کانون وکلا و شورای مدیریت مدرسه، کارها نابسامان گشته و بساط تعلیم و تربیت در مدرسه رو به ضعف نهاده است. تا آنجا که تعداد محصلان مدرسه از جهت تعداد در طول تقریبی ۲۵ سال حیات خود (تا سال ۱۳۰۲ش) ۲۵٪ افت پیدا کرده و تعداد دانش‌آموزان از ۴۵۰ نفر به ۳۰۸ نفر (مطابق آمار) کاهش یافته است. فرایند آمار تقریبی قبول‌شدگان در سال ۱۳۰۴ش در کلاس‌ها به شرح زیر بوده است:

- ۱- کلاس دوم: جمع قبول‌شدگان در دروس کتبی حدود ۷۰٪ و در دروس شفاهی حدود ۶۰٪؛
- ۲- کلاس سوم: جمع قبول‌شدگان در دروس کتبی حدود ۶۰٪ و در دروس شفاهی حدود ۵۰٪؛
- ۳- کلاس چهارم: جمع قبول‌شدگان در دروس کتبی حدود ۶۰٪ و در دروس شفاهی حدود ۵۰٪؛
- ۴- کلاس پنجم: جمع قبول‌شدگان در دروس کتبی حدود ۶۰٪ و در دروس شفاهی حدود ۶۰٪؛
- ۵- کلاس ششم: جمع قبول‌شدگان در دروس کتبی حدود ۲۰٪ و در دروس شفاهی حدود ۳۵٪؛
- ۶- کلاس هفتم (۹ نفر): جمع قبول‌شدگان در دروس کتبی حدود ۶۵٪ و در دروس شفاهی حدود ۶۶٪.

جوایز و هدایا

مرسوم بود که به شاگردان ممتاز (معمولاً نفرات اول و دوم و سوم) مدرسه، پس از پایان امتحانات جوایزی از طرف مقامات محلی یا اولیای مدرسه اعطاء شود. این شیوه تا سال‌ها بعد انجام می‌شد و هر سال پس از برگزاری امتحانات عمومی، طی مراسمی، دانش‌آموزان برجسته علمی را با اعطای جوایز مورد تقدیر و تشویق قرار می‌دادند. با پژوهشی که در مورد این نوع جوایز انجام گرفته انواع جوایز اعطایی مدرسه به شرح زیر بوده است:

دفتر، پنتل، دوات، پاک‌کن، چاقوی راجرز، مداد رنگ، جعبه پرگار، دفتر بغلی، دفتر بزرگ، کیف بزرگ، قلم تراش، پینسل که همان‌گونه که در ستون ملاحظات برخی از دفاتر قدیمی مدرسه ثبت شده، این لوازم، جمله اقلامی بودند که در آن زمان بیشتر از طرف سردار بهادر، رئیس قشون بنادر خلیج فارس (در سال ۱۳۰۴ش) به دانش‌آموزان ممتاز اهداء گردیده است. در بخشی از صورت

هزینه مدرسه سعادت بوشهر مبلغ ۲۵۱ قران از بابت خرید کتاب و ۱۵۱ قران بابت خرید چند قلم شیء (بدون ذکر نام اشیاء) جهت هدیه دادن به دانش‌آموزان نقرات اول تا سوم کلاس‌ها از طرف هیئت مدیره مدرسه (به تصویب شورای وکلای مدرسه) در جشن فارغ‌التحصیلی در سال ۱۳۰۴ش، پرداخت شده است. ضمناً مبلغ ۲۸ قران و ۲۵ غاز هم قیمت پرداختی کتبی بوده که در همان ماه به ایتم مدرسه اعطا گردیده است. در جایی از گوشه یک دفتر دیرینه ثبت‌نام دانش‌آموزان مدرسه (سال ۱۳۰۴ش) مشهود است که نوشته شده از حضرت اجل حکمران بوشهر، کفش و ملبوس، جهت چهار نفر طفل یتیم مدرسه گرفته شده است. هدایا و کمک‌های تاجران و بازرگانان مقیم بوشهر به دانش‌آموزان این مدرسه خود داستانی دیگر است و در جای دیگر بدان اشاره شده است.

هزینه و تأمین درآمد و بودجه مدرسه

تأمین بودجه مدرسه سعادت بوشهر، پس از طی شدن نخستین دوره حکمرانی احمدخان دریاییگی در بوشهر که خلل و شکاف عمیقی در توازن درآمدها و هزینه‌های مدرسه پیش آورد، براساس پیشنهاد عبدالحمیدخان متن السلطنه، (وطن‌دوست معارف‌خواه) و میرزا یانس ارمنی (معارف‌خواه ارمنی) و توافق تجار شهر، مقرر گردید از محل دریافت عدلی یک شاهی برای واردات و هر عدل کالا به مقدار نیم شاهی برای صادرات به‌عنوان خیریه و کمک به مدرسه سعادت بوشهر اختصاص یابد. از این محل، ماهانه بالغ بر یکصد تا یکصد و پنجاه تومان جمع‌آوری و در اختیار وکلای تام‌الاختیار مدرسه برای پرداخت حقوق معلمان و خرید لوازم و مخارج مدرسه قرار داده می‌شد. مبلغ یکصد تومان دیگر هم از بابت دریافت شهریه دانش‌آموزان با بضاعت مدرسه بود که هر ماهه دریافت می‌گردید. (شهریه دانش‌آموزان برای کلاس‌های اول تا آخر ابتدایی و هفتم از ۵ ریال و ۷ ریال تا ۱۰ ریال در ماه در نوسان بود. گاهی اوقات، شهریه‌ها تقسیط می‌شد و در یکی از این دفاتر ملاحظه گردید که ولی دانش‌آموزی مبلغ یک ریال از بابت شهریه شش روز فرزندش پرداخت نموده است.) تنها درآمد اصلی مدرسه در سال ۱۲۸۰ش از همین دو منبع تأمین می‌گردید که در مجموع به‌طور نسبی، ماهانه در حدود ۲۵۰۰ قران حاصل

می‌شده است (غیر از کمک‌های اتفاقی دیگر)، به‌طور تقریبی در همان سال، ماهیانه در حدود ۱۵۰ تومان صرف پرداخت حقوق معلمان و خرید متفرقه و بقیه نیز بابت خرید و تعمیر در و پنجره و لوازم ساختمانی مدرسه صرف می‌شد. در خریده‌ها و پرداخت دستمزد کارگران برای کار در مدرسه، تخفیف مخصوص قائل می‌شدند و آن را نوعی خدمت به مدرسه منظور می‌داشتند. اولین بیلان درآمد و هزینهٔ چندین سالهٔ مدرسهٔ سعادت بوشهر در سال ۱۳۲۶-۱۳۲۷ قمری (حدود ۹۸ سال پیش) طی رساله‌ای چاپ و منتشر شد که خبر آن در روزنامهٔ ایران نو (یکی از بهترین روزنامه‌های ملی آن زمان) درج گردید.

در زیر پاره‌ای از مخارج و هزینه‌های مدرسهٔ مربوط به ماه رجب سال ۱۳۳۵ق (۹۰ سال قبل) عیناً برای نمونه ذکر می‌شود:

غاز قران	
۱۵۰/۰۰۰	اجرت طبع ۴۹۰ جلد صرف (مربوط به کتاب عربی)
۳۰	اجرت طبع رقعۀ دعوت و کاغذ و پاکت
۱۲/۵۰	نقشهٔ عالم- کاغذ مسطر و مشقی
۷/-	دو دفتر برای حضور و غیاب متعلمین و مرجوعین
۸/۷۰	آفتابه ۷ عدد، جاروب، چسب
۲۱/۲۵	مرکب قرمز و آبی دو شیشه و سیاه ۶ قیاس
۴۴/۹۰	چاک (گچ تحریر) ۱۳ قوطی، سرقلم یک در جن
۸/۲۰	چندل و میخ و پوسک برای ژیمناستیک
۳/-	اجرت عمله برای ساختن ژیمناستیک
۸	اجرت نجار جهت تعمیر میز و کرسی و ژیمناستیک
۵/۴۰	آب، قند و چای، زغال
۴	چهار قاب به جهت فهرست دروس معلمین
۳/۳۰	پوشاک با حمالی
۳۰۶/۲۵ قران	جمع

پرداختی طی ۱۳ قلم پرداخت حقوق معلمان و یک دفتردار و دو خادم (جمع) = ۲۰۶۰ قران
 آب مشروب
 ۷۰
 جمع ۲۱۳۰ قران
 ۲/۴۳۶/۲۵ قران غاز
 جمع کل مخارج و حقوق در ماه رجب ۱۳۳۵ (ق)*
 (مربوط به ۹۰ سال پیش)

منابع

- منابع و مأخذ (کتابنامه) مکتوب این مقاله که از منابع دست اول تدارک دیده شده، از آرشیو سال‌های آغازین مدرسهٔ سعادت- بوشهر است که فهرست‌وار به شرح زیر و به‌طور اجمال از آنها نام برده می‌شود:
- ۱- دفاتر هیئت وکلا و شورای مدرسه؛
  - ۲- دفاتر شورای معلمان مدرسه؛
  - ۳- دفاتر بیلان و درآمدها و هزینه‌های مدرسه؛
  - ۴- دفاتر ثبت‌نام دانش‌آموزان مدرسه؛
  - ۵- دفاتر حضور و غیاب معلمان مدرسه؛
  - ۶- دفاتر حضور و غیاب محصلین مدرسه؛
  - ۷- دفاتر صورت هزینه‌های مدرسه؛
  - ۸- دفاتر شهریهٔ محصلین مدرسه؛
  - ۹- دفاتر حقوق و پرداختی‌ها به معلمان و کارکنان مدرسه؛
  - ۱۰- دفاتر کارنامه و ریز نمرات محصلین مدرسه؛
  - ۱۱- دفاتر امتحانی مدرسه؛
  - ۱۲- دفاتر کتابخانه و آزمایشگاه و تجهیزات مدرسه؛
  - ۱۳- کتاب‌های چاپ شدهٔ درسی، مربوط به سالیان اولیهٔ مدرسه؛
  - ۱۴- اوراق پراکنده و متفرقهٔ موجود در مدرسه یا در دست اشخاص مربوط به مدرسه؛

*. منابع و مأخذ این مقاله، جملهٔ اسناد و مدارک باقی‌ماندهٔ بایگانی شده در آرشیو پراکندهٔ مدرسهٔ سعادت بوشهر و اطلاعات و جستارهایی است که از معمران و افراد خانواده‌ام که از دانش‌آموختگان دیرینهٔ این مدرسه بوده‌اند. از سوی دیگر، نظر به اینکه خود دانش‌آموختهٔ این مدرسه بوده و در سال ۱۳۳۹ ش از همین مدرسه فارغ‌التحصیل شده‌ام و به جهت علاقه‌مندی و پای‌بندی به محیط، توانسته‌ام بعد از کنکاش‌های بسیار، مطالب را جمع‌آوری و در مدت مدیدی به نگارش این مقالهٔ تحقیقی پردازم.

توضیح دیگر اینکه برخی از مدارک و اسناد خاص مدرسه در طول یک صد سال اخیر، به علت بی‌توجهی و سهل‌انگاری و عدم توجه به شیوه نگهداری، وجود موربانه و یا سرقت‌های اشخاص و علل دیگر از بین رفته و منهدم شده است.

پیوست‌ها

۱- پیشینه برنامه درسی و کیفیت کتاب‌ها

آقا شیخ محمد حسین سعادت هنگام عزیمت از تهران، کتاب‌هایی به شرح زیر برای تدریس در مدرسه سعادت بوشهر با خود به همراه می‌آورد:

۱- حدود ۲۰۰ تا ۳۰۰ مجلد کتاب ابتدایی فارسی تألیف مفتاح‌الملک؛

۲- تعدادی کتاب جغرافیای ابتدایی؛

۳- چند مجلد شرعیات موسوم به کتاب علی؛

۴- چند مجلد خلاصه‌الصرف عربی.

این کتاب‌ها به‌طور مجانی تحت اختیار شاگردان بی‌بضاعت مدرسه براساس فهم و درک آنان گذاشته می‌شد. با وجودی که چندین بار براساس تقاضا، کتاب‌ها جهت استفاده شاگردان از تهران به بوشهر می‌رسید باز شاگردان از این لحاظ پیوسته در مضیقه بودند. در کلاس‌های پنجم و ششم در ساعت‌های ادبیات، گلستان سعدی و کلیله و دمنه تدریس می‌شد.

حاج شیخ عبدالکریم سعادت در طول چند سال برای رفع نقیصه تدریس، در برخی زمینه‌ها مبادرت به تألیف کتاب‌هایی به شرح زیر می‌نماید:

۱- پنج مجلد کتاب قرائت فارسی موسوم به میزان‌التعلیم (برای کلاس‌های اول تا پنجم)؛

۲- ترجمه و تألیف یک کتاب حساب، مشتمل بر چهار جلد حاوی شش هزار مسئله؛

۳- سه دوره کتاب جغرافیا و یک دوره شرعیات برای سه سال دبستان؛

۴- یک کتاب صرف عربی.

این کتاب‌ها با اجازه وکلای انجمن سعادت تألیف و به اهتمام آقا میرزا علی نقی، صاحب تاجر شیرازی، مشهور به چینی در چاپخانه مظفری بمبئی هندوستان در سال‌های ۱۳۲۷ق تا ۱۳۳۰ق به چاپ رسیده است. برخی از این آثار به‌دلیل استقبال مدارس داخل و خارج کشور

(مدارس بندرعباس، بندر لنگه، خرمشهر، اهواز، مسجد سلیمان، کازرون، شیراز، عراق، بحرین و هندوستان) به چاپ دوم و سوم هم رسید و تا مدت ۱۵ سال به بهترین شکل، تهیه و در اختیار دانش‌آموزان مدارس قرار گرفت.

در مدرسه سعادت بوشهر، اهمیت دروس به ترتیب درجات زیر خلاصه می‌شد:

۱- تکمیل زبان فارسی و ادبیات عربی، ۲- دقت در حسن خط و فرا گرفتن تعلیم دینی و اخلاق و حساب و زبان انگلیسی، ۳- دروس تاریخ، جغرافی، حساب، سیاق و دقت‌داری که لازمه کار تجارتخانه‌ها در بوشهر و سایر نقاط کشور بود.

از کلاس سوم به شاگردان، زبان انگلیسی درس می‌دادند و در فراگیری درس حساب و سیاق، کمال دقت را مبذول می‌نمودند. هر سال در چندین نوبت، بازرگانان باسواد به مدرسه می‌رفتند و در کلاس از بچه‌ها پرسش و امتحان به عمل می‌آوردند. این شاگردان به محض خاتمه دوره شش ساله مدرسه (بعدها به تدریج هفت و هشت ساله یا نه ساله) به استخدام تجارتخانه‌ها و نمایندگی‌های تجارتهای دولت‌های اروپایی درمی‌آمدند. گروهی از این فارغ‌التحصیلان با هزینه شرکت‌ها و بازرگانی‌ها روانه خارج از کشور می‌شدند و به مدارج بالایی از تخصص و آگاهی دست می‌یافتند. (برای نمونه، پسران میرزا محمد جعفر بانک- که خود تحصیل کرده مدارس بمبئی هند بود و به عنوان مترجم و منشی در بانک انگلیس مستقر در بوشهر به کار اشتغال داشت و مدت دو سال با میرزا محمود پیشداد، مدیریت مدرسه سعادت را به عهده داشت- که برای تحصیل به آلمان (علی)، انگلیس (محسن) و ایتالیا (احمد) می‌روند).

در کلاس سوم، علاوه بر دروس فارسی، قرائت عربی (مدارج القرائة) و صرف و نحو عربی و دروس انگلیسی، سعی کافی در تکمیل زبان فارسی و عربی و انگلیسی (قرائت، املا و انشا) و تکمیل حساب و هندسه و تاریخ ایران و تاریخ عمومی و جغرافیای سیاسی و اقتصادی جهان می‌گردید.

در سالیان دیرین که مدرسه سعادت، دارای هفت کلاس بود در پنج کلاس آن دروس ابتدایی و در دو کلاس آن دروس متوسطه تدریس می‌شد.

با پژوهشی که در دفاتر دروس دانش‌آموزان پیشین مدرسه مربوط به سال تحصیلی ۱۳۰۴ش به عمل آمد، از کلاس اول تا هفتم، دروس دانش‌آموزان به کتبی و شفاهی تقسیم‌بندی شده که جدول زیر نمودار آنهاست:

۱- کلاس اول: در پایه اول دو درس رونویسی و حساب کتبی بوده است (۲ درس)؛
دروس شفاهی، شامل فارسی، علم‌الاشیاء و حفظ‌الصحه، شرعیات، اخلاق، تکلم، ورزش (۶ درس).

۲- کلاس دوم: مجموع دروس مورد تدریس در کلاس دوم، مشتمل بر ۱۲ درس بوده که چهار درس آن کتبی و ۸ درس آن شفاهی بوده است،
دروس کتبی: شامل حساب، فارسی‌نویسی، خارج‌نویسی (انگلیسی‌نویسی)، رونویسی، رسم‌الخط (۴ درس)؛

دروس شفاهی: فارسی، قرآن، علم‌الاشیاء و حفظ‌الصحه، حساب، هندسه، جغرافیا، تاریخ، شرعیات، اخلاق، ورزش (۸ درس).

۳- کلاس سوم: در کلاس سوم، مجموعاً ۱۵ درس تدریس می‌شده که ۵ درس آن به صورت کتبی و ۱۰ درس آن به طور شفاهی برگزار گردیده است،
دروس کتبی: دیکته، رسم‌الخط، انشاء، حساب، سیاق (۵ درس)؛

دروس شفاهی: فارسی، قرآن، علم‌الاشیاء و حفظ‌الصحه، حساب، هندسه، جغرافیا، تاریخ، شرعیات، اخلاق، ورزش (۱۰ درس).

۴- کلاس چهارم: مجموع دروس، ۱۶ درس، شامل ۶ درس کتبی و ۱۰ درس شفاهی،

دروس کتبی: دیکته، انشاء، حساب و هندسه، سیاق، رسم، رسم‌الخط (۶ درس)؛

دروس شفاهی: فارسی، قرآن، حساب، هندسه، علم‌الاشیاء و حفظ‌الصحه، جغرافیا، شرعیات، تاریخ، اخلاق، ورزش (۱۰ درس).

۵- کلاس پنجم: در کلاس پنجم، ۱۸ درس که ۶ درس آن کتبی و ۱۲ درس آن شفاهی بوده است،

دروس کتبی: دیکته، انشاء، حساب و هندسه، سیاق، رسم‌الخط (۶ درس)؛

دروس شفاهی: فارسی، دستور زبان فارسی، علم‌الاشیاء و حفظ‌الصحه، حساب، جغرافیا، شرعیات، عربی، قرآن، هندسه، اخلاق، ورزش، تعلیمات مدنیه (۱۲ درس).

۶- کلاس ششم: مجموع دروس مشتمل بر ۱۹ درس بوده که ۶ درس آن کتبی و ۱۳ درس آن شفاهی بوده است،

دروس کتبی: دیکته، انشاء، حساب و هندسه، سیاق، رسم، رسم‌الخط (۶ درس)؛

دروس شفاهی: فارسی، عربی، تعلیمات مدنیه، علم‌الاشیاء و حفظ‌الصحه، حساب، هندسه، جغرافیا، تاریخ، شرعیات، قرآن، دستور، اخلاق، ورزش (۱۳ درس).

۷- کلاس هفتم: در کلاس هفتم، مجموعاً ۱۳ درس تدریس می‌شده که ۴ درس آن کتبی و ۹ درس آن شفاهی برگزار می‌گردیده است،

دروس کتبی: حساب، رسم، نقاشی، مشق خط (۴ درس)؛

دروس شفاهی: فارسی، عربی، انگلیسی، تاریخ، جغرافیا، حساب، حیوان‌شناسی، فقه، ورزش (۹ درس).

با توجه به مندرجات بالا نتایج زیر حاصل می‌شود:

الف- تعداد دروس کتبی و شفاهی و مجموع آنها در کلاس‌های اول تا هفتم مدرسه به ترتیب به شرح زیر بوده است:

پایه	تعداد دروس کتبی	دروس شفاهی	نمرات دروس
کلاس اول	۲	۶	۸
کلاس دوم	۴	۸	۱۲
کلاس سوم	۵	۱۰	۱۵
کلاس چهارم	۶	۱۰	۱۶
کلاس پنجم	۶	۱۲	۱۸
کلاس ششم	۶	۱۳	۱۹
کلاس هفتم	۴	۹	۱۳

- برنامه دروس از کلاس اول تا ششم، روند صعودی داشته (۸ تا ۱۹ درس) اما در کلاس هفتم تعداد دروس به ۱۳ درس تقلیل می‌یابد.
- الزام دانش‌آموزان کلاس دوم به انجام تکالیف فارسی‌نویس، خارج‌نویسی، رونویسی، رسم‌الخط، قابل دقت و تأمل است.
- در تمامی برنامه‌های کلاس دوم تا هفتم درس رسم‌الخط اجباری و جزو دروس کتبی محسوب می‌شده و امتحان جداگانه از آن به عمل می‌آمده است. (در کلاس هفتم به جای درس رسم‌الخط، مشق خط منظور شده است).
- درس رسم در کلاس‌های چهارم تا هفتم جزو دروس کتبی محسوب می‌شده و نمره جداگانه داشته است.
- درس علم‌الاشیاء و حفظ‌الصحه (بهداشت) جزو دروس کتبی کلیه کلاس‌ها بوده و در کلاس هفتم، درس حیوان‌شناسی، جانشین این درس گردیده است.
- در کلاس‌های سوم تا ششم، علاوه بر درس حساب، درس سیاق که جزو گروه دروس کتبی بوده به‌طور مستقل تدریس می‌شده است.
- درس حساب از گروه دروس کتبی، در کلاس‌های اول تا سوم و همچنین در کلاس هفتم به‌صورت جداگانه و در سایر پایه‌ها با هندسه همراه بوده و یک درس منظور می‌شده است.
- قرآن از جمله دروس گروه شفاهی و در کلاس‌های دوم تا ششم تدریس می‌گردیده است.
- درس جغرافیا از گروه دروس شفاهی در همه پایه‌های تحصیلی از دوم تا هفتم و درس تاریخ از کلاس سوم تا هفتم و اخلاق و ورزش از اول تا هفتم، شرعیات در پایه‌های اول تا ششم و فقه در کلاس هفتم و درس انگلیسی بالعکس سنوات دیرین در سال ۱۳۰۴ش، فقط رسماً در کلاس هفتم تدریس می‌شده است.
- درس عربی در پایه‌های پنجم و ششم و هفتم تدریس می‌گردیده است. درس فارسی در تمامی پایه‌ها از اول تا هفتم ولی دستور زبان فارسی، فقط در کلاس‌های پنجم و ششم جزو گروه دروس شفاهی بوده است.

- دیکته و انشاء فارسی از گروه دروس کتبی پایه‌های سوم تا هفتم بوده و هر کدام درسی مستقل و نمره‌ای جداگانه داشته است.

- ورزش‌های مورد نظر در مدرسه عبارت بود از فوتبال، کریکت و مشق نظام. مشق نظام، توسط یکی از افسران لشکری و همراه با موزیک (معمولاً در بعد از ظهرها) تعلیم داده می‌شد. دروس ورزش در برنامه کلیه پایه‌ها از اول تا هفتم وجود داشته است.

- بعدها دروس جبر و مقابله، دفترداری، فیزیک و شیمی به مجموع دروس افزوده شد.

- گروه‌های درسی فارسی، عربی و انگلیسی به ترتیب زیر تقسیم‌بندی می‌شد:

۱- گروه فارسی: شامل قرائت، انشاء، املاء، رسم‌الخط (۵ درس)؛

۲- گروه عربی: شامل قرائت، صرف، نحو، قرآن، فقه (۵ درس)؛

۳- گروه انگلیسی: شامل قرائت، ترجمه، دیکته، گرامر (۴ درس).

- مشق‌های دانش‌آموزان هر روز، در زمان میرزا علی‌اکبر مشاق بازدید می‌شده است.

- نام برخی از کتبی که در سال‌های ۱۳۰۵-۱۳۰۶ش در ایران یا خارج از کشور به چاپ رسیده و در مدرسه سعادت بوشهر و مدارس دیگر کشور تدریس می‌شده به شرح زیر ذکر می‌شود:

جغرافی فرهنگ دوم و سوم، لالی‌الادب دوره سوم، الدروس‌النحویة سوم، علم‌الاشیای سال ششم، فقه فارسی سوم و چهارم، تاریخ امید دوره سوم، انشای جدید دبیر خاقان قسمت سوم، هندسه ابتدایی پنجم و ششم، مهندسی دوره سوم، تاریخ مختصر پنجم و ششم ذکاءالملک، حساب دوره اول، حفظ‌الصحه، حساب مترجم همایون سال اول، جغرافی مهندسی سوم و چهارم، جغرافی رهنما، تاریخ بیداری ایران، جغرافی فنون، اخلاق اسلامی، تاریخ مختصر عالم اقبال پنجم و ششم، علم‌الاشیای تدین سال اول، حساب دوره سوم سال پنجم و ششم، فیزیک دوره متوسطه، فوائدالادب، جبر و مقابله انگلیسی، فیزیک و شیمی مقدماتی انگلیسی، هندسه، انگلیسی یک و دو، حیوان‌شناسی انگلیسی، حساب عالی انگلیسی، تاریخ انگلیسی جلد سوم، تاریخ انگلیسی جلد چهارم، گرامر، انشای تجارتنی انگلیسی، ریدر دوم، ریدر سوم، ریدر چهارم و ریدر پنجم، پریمر اول و دوم، کینگ پریمر، جغرافی مقدماتی انگلیسی، الطريقة‌المبتکره چهارم،

جغرافیای فرهنگ سال پنجم و ششم، معرفه‌النبات، اخلاق مصور مقدماتی طبع جدید، فیزیک ذکاءالملک، شرعیات فقه فارسی تألیف سید محمد قمی، دروس النحویه اول و ... .

- در یکی از دفاتر قدیمی مدرسه برای چاپ ۴۹۰ مجلد کتاب صرف عربی شیخ عبدالکریم سعادت، (در سال ۱۳۳۵ق) مبلغ ۱۵۰ قران منظور و در صورت هزینه مدرسه ثبت شده است.
- مدرسه سعادت طبق مفاد صورت مجلس دوازدهم وکلا، کتابخانه‌ای داشته که تاریخ تأسیس آن مربوط به پیش از سال ۱۳۲۴ق (۱۰۰ سال پیش) است. این کتابخانه از بدو تأسیس دارای کتب و نشریات داخلی و خارجی ارزشمندی بوده که متأسفانه در طول زمان، اغلب به تاراج رفته یا نابود شده‌اند.

- براساس شواهد، مدرسه سعادت بوشهر از بدو فعالیت، دارای آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌های صابون‌سازی، شمع‌سازی، واکسن‌سازی و ... بوده است.

۲- اجزا و وسایل تعلیم و تربیت: در سال ۱۳۳۵ق (۹۰ سال پیش)

۲-۱- وسایل مخصوص کلاس‌ها

وجود میز و نیمکت مخصوص شاگردان در اتاق‌های درس این مدرسه پیشینه صد ساله دارد، این‌گونه میز و نیمکت‌های به هم چسبیده براساس درجات کلاس‌ها از یک نفره تا چهار نفره متغیر بوده است. در هر اتاق درس، وسایلی به شرح زیر وجود داشته است: صندلی، میز و رومیزی، تخته سیاه با پایه و بدون پایه، نیمکت دسته‌دار و بدون دسته، صندوق (جهت نگهداری وسایل)، دفتر حضور و غیاب، گچ، تخته پاک‌کن، تریبون.

۲-۲- وسایل ویژه موجود در دفتر مدرسه

در دفتر قدیمی مدرسه وسایل گوناگونی از جمله نوشت‌افزار، میزهای کوچک و بزرگ تحریر، نقشه‌های مختلف جهان به فارسی و انگلیسی، انواع کاغذها، قاب‌ها، تمثال‌ها، وسایل موسیقی، وسایل پذیرایی، وسایل ورزشی به شرح زیر موجود بوده که برخی از اقلام آن فهرست‌وار (مطابق دفاتر موجود) ذکر می‌گردد:

صندلی، میز تحریر دو خانه و شش خانه، صندلی لهستانی، میز تحریر کوچک و بزرگ، پارچه رومیزی کوچک و بزرگ، تلفن، قلم فلزی، کتاب رومیزی، زنگ اعلان رومیزی بدون فنر، ماشین تحریر انگلیسی، ماشین تحریر فارسی، جای کاغذ و پاکت، خطکش چوبی، منگنه (کاغذ سوراخ‌کن)، دوات فلزی، زنگ اخبار، ساعت دیواری، تمثال، قاب، صندوق آگهی، قاب عکس تاریخی، قفسه، کازیه، نقشه انگلیسی، نقشه فارسی آسیا، اروپا، آفریقا، آمریکای شمالی، آمریکای جنوبی، استرالیا، صندوق تلفن، چوب‌رختی (لباس)، کره روسی، گوی نقره، گلدان نقره، گل میز، مرکب سیاه، مرکب چاپ دلوله جهت کپی و دفتر مسوده، قاب اعلان، دفتر کپی مشق، کاغذ مشقی، دفتر حضور و غیاب معلمین، دفتر حضور و غیاب متعلمین، مرکب آبی شیشه، مرکب قرمز، مرکب آبی، سرقلم، جامهر با مرکب آن، ورق کاغذ رُقعۀ قرآن، پاکت و کاغذ، کاغذ مسطر، تیکت (تمبر پستی)، ساعت دیواری، سرویس تحریر، مبل بزرگ آهنی، مبل کوچک برنجی، نوار فلزی، کاپی بوک، دفتر مسوده قبض و دخل و خرج، صندوق نفتی، توال (حوله)، بروش (برس)، دفتر انعام، تقویم، کتب ایتم، اشیاء انعامی، قلم‌تراش، سنجاق، دفتر و مداد برای انعام شاگردان، لاک، صمغ، کاربالیک (نفتالین)، پتبل قرمز، ارمالی (کمد کشودار)، آئینه، پنسل، دوات، جام شیشه، میزان‌الحراره، مداد پاک‌کن، خشک‌کن، فانوس، حباب، تار، شیپور، سنج برنجی، طبل بزرگ آهنی، طبل کوچک برنجی، قره‌نی، ویلون، پلاک کوچک برنجی، سیفی ورشو، گیلاس بلور، گیلاس، چاک (گچ تحریر)، قفل.

۳-۲- وسایل و ابزار موجود در مدرسه

حصیر، خمره و آب‌خانه، کرسی زیر خمره، لوح سردر، تخته (برای نجاری)، آفتابه، جاروی غدق، پوشال، چندل (تیر چوبی)، میخ، پوسک، میله ژیمناستیک، بوریا، دله، بیل، ضرب پول شکسته، قلیان سرد، دله آب حوضی، خمره آبی، نفت، ململ (پارچه) جهت صافی، جاروب و چوب آن، رختخواب (برای آقامیرزا محمد کاظم، معلم مدرسه)، چراغ، میخ لوزی صندوق برای کت خواب، شل شیرین (برای اندود کردن بام)، آب‌پاش، دلوویند، دیگ، ساروچ، (سیمان)، طشت مسی، کتور چراغ، نردبان، منجنیق، قلاب، ...

نرخ ارقام برخی از وسایل و دستمزدها در آن زمان طبق یادداشت موجود در دفاتر به شرح

زیر بوده است:

- آب جهت وضو در ماه مبارک رمضان ۸/۵ قران (در ۹۳ سال پیش = ۱۳۳۱ق)؛
- کتب انگلیسی برای مدرسه، ۴۱ رویه (۹۲/۵ قران)؛
- کتب ایتم ۳۵/۵ قران؛
- قیمت ۱۳۰۰ ورق کاغذ رقع و هزار پاکت ۶۳ قران؛
- تعمیر لوح‌ها ۱۷ قران؛
- مخارج ایام امتحان ۱۸۳/۳۰ قران؛
- مخارج روز جایزه ۲۲/۹۵ قران؛
- مواجب ماهانه آقا میرزا علی خان (دفتردار و کتاب‌فروش مدرسه) ۱۴۰ قران؛
- اجرت آب ریختن سقا برای عمله در رمضان ۱۰ قران؛
- مواجب ماهانه علی مراد، سقای مدرسه ۵۰ قران؛
- میز متصل دو نفری برای شاگردان ۶۰ قران؛
- قیمت تابلو سر در دبیرستان ۲۰ قران.

نکته قابل توجه، پرداخت انعام کاملاً رایج بوده و در دفاتر در بخش هزینه‌های روزانه ثبت شده، از جمله انعام تلگراف و خرید قند و چای و زغال برای پذیرایی از معلمان و مهمانان مدرسه همچنین اجرت پیم کربلایی علی (خادم مدرسه)، تعمیرات وسایل، کاملاً صورت می‌گرفته حتی تعمیر گوشه سطل چاه مدرسه به عهده مدرسه بوده است.

کاغذ و پاکت نامه‌های مدرسه در ۸۵ سال پیش در مطبوعه مظفری به چاپ می‌رسیده است. احمدخان دریابگی (حکمران بوشهر و بنادر) از جمله کسانی است که در پایه‌گذاری مدرسه سعادت بوشهر سهم عمده‌ای داشته و ضمن تلاش در پی‌ریزی و بنیان‌گذاری آن و مساعدت‌های بی‌شمار، مبلغ یکصد تومان جهت بنای اتاق‌های مدرسه علاوه بر کمک‌های قبلی، پرداخت نمودند.